

Mgr. Jana Pátková si ako tému svojej dizertačnej práce *Koncepty literárneho priestoru v slovenskej próze 70. let 20. století* (Praha, Filozofická fakulta UK 2005. 130 s.) vybrala jednu z najdiskutovanejších otázok pri skúmaní umeleckého textu – fenomén priestoru. Vzhľadom na to, že stálym „spolupútnikom“ priestoru je čas, uvedená problematika zosilňuje svoje filozofické, semiotické, estetické, literárnovedné a jazykovo-štylistické aj kompozičné aspekty. Relácia priestoru a času má v literatúre predovšetkým svoj „skúsenostný“, zážitkovo-ikonický priemet: Orientačné body priestoru a časové medzníky si musel vytvoriť človek sám, aby ich mohol „systematickejšie“ vnímať a aby sa mohol vracieť – a to aj vo sfére fikcie – k známemu (ale aj neznámemu) priestoru (a času), ale aj osvojiť si ich, a to reflexívne či spontánne. Ide teda o otázku skutočnosťného archetypu bytia a jeho odlesku v jazykovej, a teda aj slovesnej umeleckej štruktúre; v umení sa táto problematika premieta do základných kognitívno-ikonicko-zážitkových signálov príslušného artefaktu – s určením „miesta príbehu“, a to dômyselným spôsobom, ktorý „reguluje“ dva základné semiotické princípy – ikonicko-symbolický a arbitrárny (s tendenciou po rovnováhe medzi nimi). Priestor sa pritom dominantne odvíja od ikonicko-symbolického, „stacionárneho“, metaforického princípu, čas dominantne zasa od arbitrárneho, „dynamického“, metonymického princípu (prírodzene, s ďalšími členmi binárnych opozícií). A práve na túto oblasť mieri náš prvý námet do obhajobnej rozpravy: Ako sa ohľadá v skúmaných prózach uvedené semiotické pozadie – s ohľadom na priestor (so subdominantou času) pri vlastnosti *simultánnosti*, krejúcej jednu z podstatných črt lyriky (odrážajúcej sa dominantne od ikonicko-symbolického princípu), a s ohľadom na čas (so subdominantou priestoru) pri vlastnosti *sukcesívnosti*, stvárajúcej jednu z podstatných črt epiky (odvíjajúcej sa dominantne od arbitrárneho znakového princípu).

Zdôrazňujeme teda kooperáciu priestoru a času pri štruktúrovaní umeleckého diela. Túto súčinnosť (ale aj dialekticky tenziu) možno preukazne pozorovať napríklad pri tematicko-motivickej komponéme návratu, pri ktorej je priestor relatívne stabilný a čas je diferencovaný. Návrat je smerovanie čiže aj relatívna zmena priestoru, pričom cieľový priestor je známy zo starého času. Tento priestor je teda obohatený o nový čas, ktorý je pre „navrátenca“ neznámy, „nezažitý“, a preto môže skrývať potenciálne aj faktické tenzívne skutočnosti a signály, vhodné na účinné literárne stváranie. Z tohto faktu predkladáme svoj ďalší námet do rozpravy: Aj

keď práca mieri do problematiky literárneho stvárnenia priestoru (v konkrétnych prózach jednej národnej literatúry), autorka musela rátať aj s fenoménom času (či časopriestoru); aké sú teda špecifiká skúmaných próz z hľadiska „vyvažovania“ – aj na pozadí uvedených semiotických dominánt – priestoru a času?

J. Pátková v piatich kapitolách dizertačnej práce podrobne interpretuje predovšetkým priestorové ukotvenie postáv a ich „príbehov“ v dielach štyroch autorov: Dušana Duška (súbor próz *Strecha domu*), Ladislava Balleka (súbor próz *Južná pošta*), Stanislava Rakúsa (románová novela *Žobráci* a súbor próz *Pieseň o studničnej vode*) a Júliusa Balca (románová novela *Husle s labutím krkom*); jej analýzy smerujú najmä k funkciám „stacionárnych“ aj „dynamických“ priestorových „komponém“ (vrátane rámcových – v próze S. Rakúsa *Žobráci*) – a vzhľadom na skutočnosť, že funkcia a hodnota sú priam v synonymickom vzťahu (F. Miko), aj na axiologicko-estetické parametre textu. Autorku v týchto súvislostiach zaujímajú osobitne priestorové opozície „centra“ a „periférie“, ale aj „minulosti“ a „prítomnosti“. Tu by bola azda príťažlivou teoretická otázka hľadania analógie – na pozadí „všeobsiahlej“ kategórie rytmu (porov. tendenciu k izochrónnosti taktov v poézii) – medzi javmi „izochronos“ a „izotopos“ v próze, čo nakoniec dizertantka vymedzovaním dominantných motívov vychádzajúcich z priestoru nepriamo potvrdzuje.

Podrobnejší prienik autorky do problematiky väzby priestorových dominánt s ostatnými štruktúrnymi zložkami v kompozícii textu ukazuje, že v súbore próz D. Duška *Strecha domu* topos *dom* a chronos *detstvo* sú signifikantné pre textové kreovanie „zóny“ spomienok, ktoré zasahujú myslenie a konanie chlapca. V tomto prípade by azda bolo možné hovoriť o postmortálnej postave starého otca a o miere jej „zásahu“ do chlapcovho života. Aj pri pozorovaní analýzy próz tohto súboru (*pars pro toto*) sa potvrdzuje, že autorka sa usiluje o komplexný prienik do súradníc priestoru, že sa suverénne pohybuje nielen vo „všeobecnejšom“, „viditeľnejšom“, „vonkajšom“, horizontálnom priestore, ale odkrýva aj „menej viditeľný“, „vnútornejší“, vertikálny priestor, ktorý predznamenáva i psychiku postáv. Interpretačné pohyby autorky po funkčných odleskoch priestoru v skúmaných prózach možno pozorovať aj na osi jednotlivé – všeobecné, pričom jej výklady zdôrazňujú vnútorné prepojenie medzi detailom a celkom ako zdroj permanentného kreovania príbehu. Sú to výklady tvorivé, predsvedčivé, stimulujúce.

Interpretačná invenčnosť sa v práci prejavuje predovšetkým v rozkrývaní motivickej štruktúry analyzovaných diel. Pri prózach L. Balleka sa upozorňuje na motív holuba ako na fenomén, ktorý má symbolickú funkciu; nazdávame sa, že by sme ho mohli hodnotiť aj ako sakrálny motivický prvok. Vôbec opozícia sakrálne – profánne by si zaslúhovala – ako sa

nazdávame – celostnejší prieskum (napr. pri porovnaní využívania tohto protikladu v Rakúsových a Ballekových prózach). Pozoruhodný je v práci ďalej pohľad na vzťah kompozície a sémantiky cez iníciaľové a finálne komponenty, a to na pozadí relácie témy a problému v analyzovaných Rakúsových prózach. Pri interpretácii Balcovho textu sa zasa dominantne pozoruje funkcia kontrastu dvoch svetov. Dá sa teda hovoriť o interpretačných variáciách autorky; diferencované postupy pritom vychádzajú z dominantných „ponúk“ textu, sú v súlade s faktom originalnosti, jedinečnosti, neopakovateľnosti umeleckej výpovede (dá sa konštatovať, že na každý text sa hľadá primeraný interpretačný postup).

Vzhľadom na autorkine interpretačné indície predkladáme do obhajobnej rozpravy ďalšie námety:

- dá sa hovoriť o „vplyve“ času na topos (pri komponentách *juh, domov* a pod.) v Ballekových prozaických textoch ?

- akú úlohu zohráva fenomén osudovosti v Rakúsových *Žobrákoch*?

- v ktorých z analyzovaných próz sa využíva princíp hry ?

V zhrnutí možno konštatovať, že Jana Pátková vo svojej dizertačnej práci presviedča silou interpretačných argumentov, ktoré signalizujú tvorivé využívanie literárnovedných bádateľských impulzov. Vyváženosť, súhra prototextových symptómov a metatextových operácií v práci ukazuje, že autorka si našla „svojich“ autorov; ide o úprimnú výpoveď o umeleckom texte a jeho axiologicko-estetickú prítlačnosť. Štýl práce je precízny, dôkladný aj v detailoch, nezrieka sa však ani obrazného vyjadrenia, ktoré je v súlade s predmetom analýz a naznačuje – cez asociatívne impulzy – ďalšie výskumné indície.

Vzhľadom na to, že posudzovaná práca jednoznačne spĺňa odborné kritériá doktorandskej dizertácie, odporúčam ju prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe udeliť Mgr. Jane Pátkovej vedeckú hodnosť doktora filozofie (PhD. – „philosophiae doctor“) vo vednom odbore *slovakistika*.

Košice 29. 12. 2005


Doc. PhDr. Olga Sabolová, CSc.

Fakulta humanitných a prírodných vied PU
v Prešove